

İslam Tetkikleri Dergisi

Journal of Islamic Review

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Open Access

Ekmeleddin İhsanoğlu'nun "The Abbasid House of Wisdom: Between Myth and Reality" Adlı Eserinin Değerlendirmesi

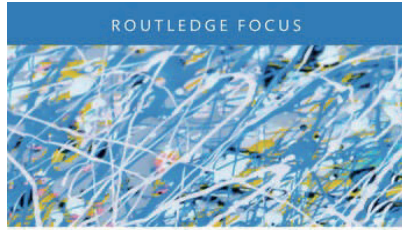
Review of "The Abbasid House of Wisdom: Between Myth and Reality" by Ekmeleddin İhsanoğlu

Hasan Umut¹

¹ Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

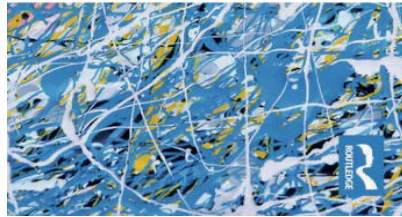
Ekmeleddin İhsanoğlu, The Abbasid House of Wisdom: Between Myth and Reality [Efsane ile Gerçek Arasında Abbasi Beytül-hikme'si], New York: Routledge, 2023, ISBN: 9781032347455.

The Abbasid House of Wisdom

Between Myth and Reality

EKMELEDDİN İHSANOĞLU

Anahtar Kelimeler

Beytül-hikme, Tercüme Hareketi, Abbasi Halifeliği, Tarihyazımı, Oryantalizm, İslam Bilim Tarihi

Keywords

Bayt al-hikma, Translation Movement, Abbasid Caliphate, Historiography, Orientalism, History of Islamic Science

“

Atif | Citation: Umut, Hasan, Review of "The Abbasid House of Wisdom: Between Myth and Reality" by Ekmeleddin İhsanoğlu, *İslam Tetkikleri Dergisi*-Journal of Islamic Review 16/1: 322-327, <https://doi.org/10.26650/iuitd.2026.1796752>

©

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

©

2026. Umut, H.

✉

Sorumlu Yazar | Corresponding Author: Hasan Umut hasan.umut@bogazici.edu.tr

İslam bilim ve felsefe tarihinin popüler düzeyde en çok bilinen ve yüceltilen döneminin İslam'ın doğuşundan birkaç yüzyıl sonrasına tekabül eden "altın çağ" olduğunu söylemek abartı olmasa gerek. Hâkim anlatı, Yunanca başta olmak üzere farklı dillerden yapılmış bilim ve felsefe tercümelerini öne çıkarmakta ve İslam tarihinin en parlak olduğu zaman diliminin söz konusu dönem olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlatının bir devamı olarak, Müslümanların bilime ve felsefeye en üst düzeyde destek verdikleri "altın çağ"ın ardından, bilhassa on ikinci yüzyıl sonrasında "bilimsel yaratıcılıklarını" kaybedip "gerilemeye" düşer oldukları vurgulanagelmıştır. Bir diğer deyişle, "altın çağ" ve "gerileme" anlatıları, birbirine bağlı bir örüntü içerisinde İslam bilim tarihi literatürüne şekil vermiştir.

Tercüme hareketinin gerçekleştiği dönemi ele alan pek çok önemli çalışma bulunsa da Ekmeleddin İhsanoğlu'nun *The Abbasid House of Wisdom: Between Myth and Reality* başlıklı muhtasar ve kolay okunan kitabı, konunun bir tarihyazımı ya da metatarih incelemesine dönüşmesi bakımından dikkat çekicidir. İhsanoğlu, altın çağ anlatısının en fazla öne çıkarılan unsuru olan Beytü'l-hikme'ye (Hikmet Evi) odaklanarak modern tarihyazımında bir saray kütüphanesinin bir tür modern üniversite, akademi yahut sistematik tercüme ve müzakerelerin yapıldığı tam teşekküllü bir merkez şeklinde tahayyül edilmesini irdeliyor. Bu tahayyül kimi zaman modern tarihyazımındaki ilgi ve gelişmelerle anlamlandırılabilceği gibi Beytü'l-hikme'nin modern Avrupa dillerine yanlış şekilde tercüme edilmesiyle de irtibatlandırılabilir. İhsanoğlu, kütüphaneyi Abbasi halifeleri Hârûn Reşîd (ö. 193/809) ve Me'mûn (ö. 218/833) dönemlerinde gerçekleşen bilimsel ve kültürel gelişmeler çerçevesinde bağlamına yerleştirmeyi hedeflediğini ifade ediyor (s. i). Bunu, ana kaynaklara gitmenin yanı sıra bilhassa modern dönemde Avrupa'da Beytü'l-hikme'yi ele alan çalışmaları eleştirel bir bakış açısıyla ele alarak yapıyor. İhsanoğlu'nun ifadesiyle "bu çalışma, Beytü'l-hikme'nin tarihini ele alan araştırmacıların onun tarihsel bağlamını göz ardı ettiklerini ve klasik metinlere modern kurumlar cihetinden anlam yüklediklerini, bunu da sahip oldukları duygusal iştiaqlarıyla milli hırslarını yansıtacak şekilde Beytü'l-hikme'nin yapısını ve işlevini idealize etmek suretiyle yaptıklarını gözler önüne sermektedir" (s. xi).

Kitap, on bölümden oluşmaktadır. "Bağdat ve Yabancı Bilimlere Yönelik İlginin

Yükselişi (Baghdad and the Rise of Interest in Foreign Sciences)" başlıklı birinci bölüm, Abbasi Halifesi Mansûr (ö. 158/775) döneminde kurulan Bağdat şehrinin kültürel, ekonomik, dinî, politik, bürokratik ve bilimsel merkez oluşuna ve bunların neticesinde başta Yunan bilimleri olmak üzere başka kültürlerden devşirilen bilgi birikimine ev sahipliği yapmasına vurgu yapıyor. 1258 yılında Moğol saldırısına uğrayacağı vakte değin Bağdat'ın önemini korumaya devam ettiğini söyleyen İhsanoğlu, şehrin "heterojen ve kozmopolit" bir ortama ev sahipliği yaptığını belirtiyor (s. 2). "Bir Efsane Yaratmak (Creating a Myth)" başlığını taşıyan ikinci bölüm, modern tarihyazımında Beytül-hikme'nin nasıl modern bir üniversite ya da akademi gibi tasavvur edilmeye başlandığına odaklanıyor ve Gustav Flügel (ö. 1870), Moritz Steinschneider (ö. 1907), Toderini Giambattista (ö. 1799), Ferdinand Wüstenfeld (ö. 1899), Carl Brockelmann (ö. 1956) ve Max Meyerhof (ö. 1945) gibi oryantalistlerin Beytül-hikme'yi ne şekilde resmettiklerini inceliyor. Yirminci yüzyılın başlarında Khalil Totah (ö. 1955) tarafından Columbia Üniversitesinde tamamlanan doktora tezine de yer veren İhsanoğlu, Totah'ın Beytül-hikme'yi felsefi ve bilimsel disiplinlerin okutulduğu bir yüksek öğretim kurumu gibi tahayyül ettiğini belirtiyor (s. 16). Bu anlatının sadece Batı akademisinde görülmediğine işaret eden İhsanoğlu, Saddam Hüseyin (ö. 2006) zamanında Irak'ta Beytül-hikme adıyla kurulan kurum bünyesinde basılan kitaplarda da vücut bulduğunu, hatta Saddam sonrasında da benzer anlatıya sahip yayınların söz konusu olduğunu söylüyor. Kitabın üçüncü bölümü, "Efsaneyi Teşrih Etmek (Dissecting the Myth)" başlığını taşıyor ve tercüme hareketinin belirleyici isimlerinden olan Huneyn b. İshak'tan (ö. 260/873) hareketle tarihyazımsal değerlendirmesine devam ederek tercüme hareketinin tek destekleyicisinin Abbasi halifeleri olmadığını vurguluyor ve tercümelerin Beytül-hikme'nin etrafında sıkı bir kurumsal hiyerarşiye bağlı biçimde yürütülmediğini ekliyor. Kitabın bu bölümüne kadar mevcut anlatıları eleştirel bir süzgece tabi tutan İhsanoğlu, kitabın geri kalan kısmında Beytül-hikme'yi nasıl anlamak gerektiği meselesine yöneliyor. "Arapçada Kütüphaneye Ne Denir? (What to Call a Library in Arabic?)" başlıklı dördüncü bölüm, Beytül-hikme ifadesinin tarihsel ve lugavi bir incelemesine girişiyor. İslam'ın ilk dönemlerinde kitapların bulunduğu yer için *beyt* (ev) kelimesinin kullanıldığını öğrendiğimiz bu bölümde Abbasi halifelerinin dönemini de kapsayacak şekilde şahsi kütüphaneler için *hazne* anlamına karşılık gelen *hizâne* (çoğulu *hazâin*) ya da *beyt* kelimelerinin kullanıldığı ifade ediliyor. Abbasi döneminin telif

ve tercüme hareketleriyle ilgili en önemli kaynakların başında gelen *Fihrist*'in müellifi İbnü'n-Nedîm'in (ö. 4./10. yy.) halifenin saray kütüphanesini ifade etmek için *hizânetü'l-kütüb* ya da *hizânetü'l-hikme* ifadelerini kullandığını yine bu bölümde öğreniyoruz. *Beyt* kelimesinin kütüphanenin genişlemesiyle daha çok tercih edildiği de ekleniyor (s. 37).

"Abbasi Halifesinin Kütüphanesine Ne Deniyordu? (What was the Abbasid Caliph's Library Called?)" başlığına sahip beşinci bölüm, *Beytü'l-hikme* ifadesinin öne çıkış sürecini vurgulamakla kalmayıp bu kavramın Yunanca ya da Farsçadan devşirilmiş olabileceğine dair ihtimallerin ikna edici olmadığına atıfta bulunuyor. "Beytü'l-Hikme Bir Müzakere Ortamı mıydı? (Was the House of Science an Arena for Debates?)" sorusunu kendine başlık kılan altıncı bölüm ise *Beytü'l-hikme*'nin düzenli bir şekilde bilginlerin tartışmalarına ev sahipliği yapmış olabileceğine yönelik yaklaşımı sorguluyor. Sarayda âlimlerin gerçekleştirdikleri tartışmaların varlığını inkâr etmeyen İhsanoğlu, bu türden faaliyetlerin münhasıran *Beytü'l-hikme*'ye mal edilmesinin doğru olmadığını belirtiyor. "Gerçek Neydi? (What was the Reality?)" başlıklı yedinci bölümdeyse Hârûn Reşîd ve Me'mûn dönemlerinde "organize bir saray kütüphanesinin" varlığının kaynaklardan anlaşıldığını belirtip bu kütüphane için tedarik edilen felsefe ve bilim kitaplarının edinilme yollarından bahsediyor (s. 56). Kütüphane müdürlerinin (*sâhib*) bu süreçteki önemine değinen İhsanoğlu, kütüphanenin Sasani geleneğinden devşirilen kültürün bir parçası olduğu yönündeki yaklaşıma temkinli yaklaşmamız gerektiğini ifade ediyor (s. 65). Bir diğer deyişle, kütüphanenin niceliksel ve niteliksel büyümesini tercüme sürecinde ortaya konan bilinçli tavır alışla ilişkilendiriyor. Bu bölümü, "Beytü'l-Hikme'ye Ne Oldu? (What Happened to the House of Wisdom?)" başlığını taşıyan sekizinci bölüm takip ediyor. Halife Me'mûn sonrasında kütüphanenin akıbetini gündemine alan İhsanoğlu, kütüphanenin Moğol işgaline kadar varlığını sürdürdüğünü ve "Me'mûn Kütüphanesi" şeklinde biline geldiğini söylüyor (s. 71). "Etki (The Impact)" başlıklı dokuzuncu bölüm, *hizânetü'l-hikme* ismiyle başka şahsi kütüphanelerin de ortaya çıktığına işarette bulunuyor. Bu bölümde oryantalistlerin yanı sıra Müslüman ülkelerde yetişmiş ya da akademik çalışmalarını yürütmüş modern tarihçilerin eserlerine odaklanarak tarihyazım eksenli bir analiz yapıldığını görüyoruz. İhsanoğlu'na göre, İslam'ın ilk dönemleri söz konusu olduğunda dinî ilimlerle tercüme yoluyla edinilmiş olan akli ve felsefi disiplinler arasında dikotominin var olduğu vurgusundan

hareket eden yaklaşımın izleri bu dönemi inceleyen çalışmalarda yoğun bir şekilde görülmektedir. Bu tarihçilerin buldukları toplumların modernleşme yönelimine olan bağlılıklarının etkisiyle geçmişteki kurumları, kurmak istedikleri modern kurumlara benzeterek değerlendirdiklerini belirtiyor. "Sonuç Sadedinde Tespitler (Concluding Remarks)" başlığına sahip onuncu ve son bölümse kitabın iddialarını özetlemekte olup Beytül-hikme'yle ilişkili çok fazla tarihî malzemenin olmadığını ifade etmenin yanı sıra şu iki yaklaşıma yönelik teyakkuzun önemine dikkat çekiyor: (1) Beytül-hikme'yi bütün fonksiyonlarıyla birlikte modern bir akademiye benzeten "maksimalist" anlayış ve (2) onu Farsça kitapların tercüme edilme fonksiyonuna hapseden "minimalist" anlayış (s. 79).

Değerlendirmemin başında da ifade ettiğim üzere, İhsanoğlu tarihyazım odaklı bir kitap kaleme almıştır. Hem metodolojik problemlere hem de eldeki kaynakların sınırlılığına rağmen İslam düşünce tarihinin en baskın anlatılarının merkezinde yer alan Beytül-hikme'nin sorunsallaştırılması önemli bir katkıdır. Bir anlatının anakronik bir şekilde inşa edildikten sonra nasıl nesilden nesile aktarılabilirliğinin dikkat çekici bir örneğini ele alması bakımından elimizdeki bu eserin kayda değer olduğunu ifade etmeliyiz.

Kitap, pek çok iddiayı barındırması bakımından İslam bilim ve düşünce tarihçilerinin kendilerine araştırma konusu edebilecekleri önemli detaylar içermektedir. Kısa bir eser olmasından ötürü işlenen her iddianın detaylıca ele alınması mümkün olmamış gözükse de kitaptan çıkarılabilecek önemli noktanın şu olduğu kanaatindeyim: Kitap, İslam bilim ve düşünce tarihçilerini, alanlarının on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda inşa edilirken hangi anlatılar etrafında örüldüğüne yönelik farkındalığa çağırılmaktadır. Bir diğer deyişle, günümüz itibarıyla bilim ve düşünce tarihinin gündemini işgal eden meselelerin tarihsel arkeolojisini yapmak, bunun için de bilhassa Avrupa'da oryantalist gelenek içerisinde nasıl ve hangi şartlar çerçevesinde disiplinler sınırların çizildiğini irdelemek alanın yeni zeminler, sorular ve perspektifler edinmesi açısından değerli olacaktır. Özetleyecek olursak, *The Abbasid House of Wisdom: Between Myth and Reality*, sadece İslam bilim ve düşünce tarihçilerinin değil, herhangi bir tarihsel anlatının eleştirel bir gözle incelenmesine dayanan çalışmalara ilgi duyanların da merakını celbedecektir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Details	Hasan Umut ¹ (Dr. Öğr. Üyesi)
Yazar Bilgileri	¹ Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
	 0000-0002-6535-2539 hasan.umut@bogazici.edu.tr
